

I sin sjette udgave er bogen nu, revideret og noget udvidet, blevet indlemmet i DHF's håndbogsserie.

At Worsøe ikke har haft til hensigt at lave en forbedret »Fabritius og Hatt« (Albert Fabritius og Harald Hatt: Håndbog i Slægtsforskning (1943 og 1963)) vedgår han i sin indledning – men nok et alternativ. Og det har han gjort ret i. »Fabritius og Hatt« er i virkeligheden ikke for begyndere. Først når en slægtsinteresseret har gjort adskillige erfaringer, vil han eller hun få virkelig glæde af den større og mere detaljerede bog.

Worsøes bog er egentlig bedst i den første halvdel, hvor han præsenterer de slægtshistoriske systemer (de forskellige tavleformer), og hvor han giver ideer til irdsamling af, hvad han kalder »materiale i familiens eje«. I afsnittene om slægtshistorien på biblioteker og arkiver må han flere gange stoppe op og henvise til specialværker og -registraturer. Begynderens behov er dog rigt dækket, og han har for arkivernes vedkommende på den beskedne plads virkelig haft held til at gøre det klart, hvilke oplysninger der kan forventes i de mangeartede fonds. Et par småting er ved gennemlæsningen faldet i øjnene: S. 16 skrives, at kvinder ved nummerering med anebryk får ulige slutnummer – »ligesom kvinder har ved CPR-nummerering«. Det sidste er ikke rigtigt. S. 46 står der, at Dansk biografisk Håndleksikon (afslutningsåret 1936 er kun en trykfejl; det rigtige, 1926, findes i litteraturfortegnelsen) ikke tilnærmelsesvis er så udtømmende som Dansk biografisk Leksikon. Det er naturligvis korrekt; men der kunne have været grund til at pege på, at det lille trebindsværk i mangfoldige tilfælde har flere henvisninger end det store.

I »Fabritius og Hatt«s reviderede udgave fra 1963 er udeladt et afsnit om slægtsforskning uden for landets grænser. Det har Worsøe her rådet bod på med et lille afsnit, hvori der især er lagt vægt på henvisninger til formålstjenlige værker.

Bogens karakter af værktøj understreges af en liste over latinske ord, især i kirkebøger, en timeplan til aftenkolekursus, en fortrinlig litteraturoversigt og et stikordsregister. Den vil fortsat være en nøglebog ved aftenkolekurser, hvor man i tilslutning til den kan præsentere dele af det opgivne materiale. Men det sidste er også nødvendigt – hvoraf følger, at »selvstuderende« ikke kommer langt uden biblioteks- og arkivtalent. Men det gør de heller ikke med »Fabritius og Hatt«.

Finn H. Lauridsen

Friedrich Jessen: *Kirche im Grenzland* (Heimatliche Arbeitsgemeinschaft Nordschleswig, 1973).

I anledning af, at de tyske frimenigheder i Nordslesvig i 1973 havde bestået i 50 år, har menighedernes førstestyrer gennem mange år, Friedrich Jessen, skrevet en bog om menighedernes historie. Første tredjedel af bogen handler dog om de nationale problemer i den sønderjyske kirke siden reformationen. Denne del er en kritisk kommentar til danske fremstillinger af periodens kirkehistorie ud fra mottoet: vi var ikke så slemme, som danskerne har gjort os til, og danskerne var ikke så gode, som de selv tror, og med den metode kommer man ikke ret langt. Efter denne introduktion følger en redegørelse for

den danske kirkepolitik i Nordslesvig efter genforeningen. Denne oversigt kan være af værdi for tyske læsere ved at give dem en vis forståelse for den danske folkekirkes, internationalt set meget ejendommelige organisation. I Tyskland er stat og kirke adskilt og kirkens opbygning derfor helt anderledes. Forfatteren mener, at man i folkekirken har været mere fiks (*geschickt*) til at give plads til mindretal end i landskirken i Slesvig-Holsten.

Efter 1920 blev der ansat tyske præster under folkekirken i de 4 købstæder, og der blev skabt mulighed for tyske gudstjenester, hvor der var klare ønsker derom, og alle fik frit valg med hensyn til sproget ved kirkelige handlinger.

På baggrund af en sådan redegørelse er det svært for læseren at forstå, at hjemmetyskerne i 1923 følte sig i en tvangssituation, så de nødvendigvis måtte oprette særlige frimenigheder.

Rigtignok var stillingen væsentligt ringere for tyskerne end før 1914, men da var, delvis af politiske grunde, det tyske element i kirken blevet stærkt overdimensioneret i forhold til behovet. Ingen kan fortænke hjemmetyskerne i, at de foretrak frimenigheder for folkekirken, det var et led i den tids politiske bestræbelser for at gøre mindretallet til en stat i staten, men realiteten er nok snarere den, at den slesvig-holstenske landskirke udstrakte sin virksomhed til Nordslesvig. Man begyndte med en menighed i Tinglev i 1923, og i løbet af en årrække var der oprettet syv præsteembeder; da krigen kom, var der i realiteten en dobbelt ordning, således at der var tyske folkekirkepræster i købstæderne, medens det i landdistrikterne var den »Nord-schleswigsche Gemeinde«, som vare-

tog de kirkelige opgaver for de tysksindede.

Denne deling fik betydning i nazitiden. Købstadspræsterne stod på den tyske bekendelseskirkes standpunkt, medens frimenighederne fulgte kirkeledelsen i Kiel, som hørte til de såkaldte »Deutsche Christen«. Om dette forhold hedder det s. 88: »Den nordslesvigske menighed stod »officielt« bag D. C. Kirkeledelsen i Kiel (Deutsche Christen), som den var afhængig af. »Officielt« betyder, at der her intet kan eller skal siges om den enkeltes tanker og optræden. Forfatteren, der dengang var præst i landskirken, ved, hvor svært det var«. Så »fikst« kommer Friedrich Jessen uden om det alvorligste og vanskeligste problem i de menigheders historie, han beskriver. Tænk om han havde haft mod til at forsvare de præster, der havde forsvar behov, eller til at forklare deres adfærd. Men som andre hjemmetyskere lister han stille uden om nazitiden for at beskrive sammenbruddet og retsopgøret i 1945 og genopbygningen derefter. Købstadspræsternes gode gerninger og store indsats kommer her til kort. Han finder retsopgøret ligeså uretfærdigt som afnazificeringen i Tyskland, men han kan citere Hal Kochs kritik af den danske kirkes holdning til retsopgøret. Hjemmetyskerne har endnu ikke haft en »Hal Koch« til at gøre op med nazismen.

Bogen slutter med en skildring af den nuværende afspændte situation. Der er stadig 4 tyske folkekirkepræster i de tidligere købstæder og igen 7 frimenighedspræster i de gamle landdistrikter, men modsætningerne er udlignet: »Den nordslesvigske menighed er i henhold til loven en frimenighed; den står dog ikke i modsætning til folkekirken, men føler sig snarere som den tyske del af sogne-

menigheden som i byerne«, sådan sammenfatter pastor Jessen sin opfattelse. Det er et smukt og godt standpunkt, men hvis hans historisk-skrivning skal tjene til at bevare og udvikle menighedens bevidsthed om sig selv, så har han forsømt en god lejlighed til en alvorlig og dybtgående behandling af sit emne.

Troels Fink

Harald Langberg: *Kongens teater. Komediets på Kongens Nytorv 1748-1774*. (Gyldendal, 1974). 101 s., 78 ill.

Den nuværende teaterbygning på Kongens Nytorv, Vilhelm Dahlerups eklekticistiske hovedarbejde, der indviedes 1874, er den nærmeste danske pendant til de store europæiske opera- og teaterhuse, der opføres under det industrielle borgerskabs gennemslagsfaser i sidste halvdel af 1800-tallet. Det var den førende arkitektoniske opgave; bygningstypen var den mest velegnede til at artikulere bourgeoisiets kulturelle selvhævdelse i repræsentative maskeringer, som referede tilbage til enevældsbarokken eller renæssancen. Er Dahlerups teater primært det konsoliderede borgerskabs, er dets forgænger, Harsdorffs bygning fra 1773-74, knyttet til udviklingen af det borgerlige drama fra o. 1780'erne, opkomsten af den borgerlige offentlighed og teaterinstitutionens selvstændiggørelse gennem udviklingen fra Hofteater, som det legaliseres ved Det kgl. Teaters overgang til statsdrift efter 1849. Harsdorffs teaterbygning var ingen »uopførelse«, men en gennemgribende istandsættelse af det dengang 25 år gamle komediehus, hvor Eigtved og den venetianske teaterarkitekt Jaco-

bo Fabris var de to hovedkræfter på det arkitektoniske felt.

Det er denne bygning, der er emnet for Harald Langbergs fremstilling. Bogen giver en omhyggelig bygnings- og stilhistorisk redegørelse, der helt følger det traditionelle mønster, hvor den konkrete bygning og den genrekategori, som den tilhører, isoleres fra de generelle samfundsmæssige udviklingstendenser. En behandling af teatret som bygningstype kan ikke løsrives fra teaterinstitutionens udviklingshistorie, som Langberg gør det. Der er her tale om en monarkfikseret gennemgang, der nok antydningvist får knyttet bygningen til den repræsentative hofkultur, men som ikke søger efter brydninger bestemt af den stigende økonomiske magt hos det københavnske (stor)borgerskab.

Komediehuset må sikkert ses som et krydsningspunkt mellem hofkulturen og den spirende borgerkultur i sidste halvdel af 1700-tallet. Forklaringen på de bygningsmæssige inkongruenser mellem Eigtveds og Fabris' anparter skal måske søges her, ligesom også begrundelsen for dets korte historie og Harsdorffs nødvendige udvidelse har sin sammenhæng med et ekspansivt borgerligt publikum, der tematiserede sine erfaringer i sit eget drama (jvf. den Biehlske dramatik). Denne spænding mellem monarkisk-adelig repræsentation og borgerlig selvtematisering må inddrages strukturelt i en bygningsanalyse, der har dette teater som sin genstand. At initiativet til bygningens opførelse var borgerligt og ikke udgik, som eksempelvis i Berlin, fra monarkistisk direktiv er prægnant i dette perspektiv. Sådanne større problematikker, der her blot er antydnet, leveres der knapt ansats til i denne publikation.

Lars Dybdahl